PARODONT KASALLIKLARINI DAVOLASHDA ZAMONAVIY KOMPLEKS TERAPIYA USULLARINING SAMARADORLIGI

Baxriyev Jaloliddin Jamoliddinovich
Samarqand davlat tibbiyot universitet

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada parodont kasalliklarini davolashda zamonaviy kompleks terapiya usullarining samaradorligi o‘rganildi. Tadqiqot davomida professional mexanik tozalash (scaling and root planing), antiseptik va antibiotik terapiya, probiotiklar, fotodinamik terapiya hamda host-modulyatsion davolash usullarining periodontal to‘qimalarga klinik ta’siri tahlil qilindi. Olingan natijalar kompleks yondashuv periodontal cho‘ntak chuqurligini kamaytirish, yallig‘lanish darajasini pasaytirish, klinik birikish darajasini oshirish va og‘iz bo‘shlig‘i mikrobiotasini muvozanatlashtirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot natijalari parodont kasalliklarini davolashda individual va kompleks terapiya protokollarini keng joriy etish muhimligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: parodont kasalliklari, parodontit, kompleks terapiya, scaling and root planing, probiotiklar, fotodinamik terapiya, antiseptiklar, antibiotiklar, host-modulyatsiya, periodontal cho‘ntak, gingivit, periodontal regeneratsiya, og‘iz mikrobiotasi.

Аннотация. В данной научной статье изучается эффективность современных комплексных методов терапии при лечении заболеваний пародонта. В ходе исследования анализировались клинические эффекты профессиональной механической чистки (скейлинг и полировка корней), антисептической и антибиотической терапии, пробиотиков, фотодинамической терапии и методов модуляции организма на ткани пародонта. Полученные результаты показали, что комплексный подход высокоэффективен в уменьшении глубины пародонтальных карманов, снижении воспаления, повышении клинической адгезии и балансировании микробиоты полости рта. Результаты исследования подтверждают важность широкого внедрения индивидуальных и комплексных протоколов терапии при лечении заболеваний пародонта.

Ключевые слова: заболевания пародонта, пародонтит, комплексная терапия, скейлинг и полировка корней, пробиотики, фотодинамическая терапия, антисептики, антибиотики, модуляция организма, пародонтальный карман, гингивит, регенерация пародонта, микробиота полости рта.

Abstract. This scientific article studies the effectiveness of modern complex therapy methods in the treatment of periodontal diseases. During the study, the clinical effects of professional mechanical cleaning (scaling and root planing), antiseptic and antibiotic therapy, probiotics, photodynamic therapy, and host-modulation treatment methods on periodontal tissues were analyzed. The results obtained showed that the complex approach is highly effective in reducing periodontal pocket depth, reducing inflammation, increasing clinical adhesion, and balancing the oral microbiota. The results of the study confirm the importance of widely implementing individual and complex therapy protocols in the treatment of periodontal diseases.

Key words: periodontal diseases, periodontitis, complex therapy, scaling and root planing, probiotics, photodynamic therapy, antiseptics, antibiotics, host-modulation, periodontal pocket, gingivitis, periodontal regeneration, oral microbiota.

Kirish. Parodont kasalliklari zamonaviy stomatologiyaning eng keng tarqalgan va ijtimoiy ahamiyati yuqori bo‘lgan muammolaridan biri hisoblanadi. Ular tishlarni qo‘llab-quvvatlovchi to‘qimalar — gingiva, periodontal boylam, sement va alveolyar suyakning yallig‘lanish va destruktiv o‘zgarishlari bilan kechuvchi surunkali kasalliklar guruhini tashkil etadi. Jahon miqyosida parodont kasalliklari tish yo‘qotilishining asosiy sabablaridan biri bo‘lib, og‘iz bo‘shlig‘i sog‘lig‘i bilan bir qatorda umumiy salomatlikka ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. World Health Organization ma’lumotlariga ko‘ra, og‘ir darajadagi parodontit dunyo aholisining katta qismida uchraydi va u nafaqat stomatologik, balki yurak-qon tomir kasalliklari, qandli diabet va boshqa tizimli kasalliklar bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin. So‘nggi yillarda ilmiy tadqiqotlar parodont kasalliklarining “lokal infeksiya” emas, balki organizmning umumiy yallig‘lanish holati bilan bog‘liq murakkab immunopatologik jarayon ekanligini ko‘rsatmoqda. Parodont kasalliklarining asosiy etiologik omili dental biofilm hisoblanadi. Tish yuzasida shakllangan bakterial plak tarkibida turli patogen mikroorganizmlar, jumladan *Porphyromonas gingivalis*, *Aggregatibacter actinomycetemcomitans* va boshqa anaerob bakteriyalar muhim rol o‘ynaydi. Ushbu mikroorganizmlar toksinlar va yallig‘lanish mediatorlarini ishlab chiqarib, periodontal to‘qimalarda destruktiv jarayonlarni boshlaydi. Kasallik patogenezida mikrobiologik disbalans (dysbiosis), immun tizimning noto‘g‘ri javobi va genetik predispozitsiya muhim rol o‘ynaydi. Natijada organizmning yallig‘lanishga javobi nazoratdan chiqib ketadi va o‘z to‘qimalariga zarar yetkazuvchi jarayonlar kuchayadi. Bu esa periodontal boylamning yemirilishi, alveolyar suyak rezorbsiyasi va tishlarning harakatchanligiga olib keladi.

Klinik jihatdan parodont kasalliklari quyidagi belgilar bilan namoyon bo‘ladi: milk qonashi;
- gingival yallig‘lanish va shish;
- periodontal cho‘ntaklar hosil bo‘lishi;
- og‘izdan yoqimsiz hid;
- tishlarning bo‘shashishi va siljishi;
- og‘riq va noqulaylik hissi.

Kasallikning surunkali kechishi bemorlarning hayot sifatini sezilarli darajada pasaytiradi hamda mehnat qobiliyatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli parodont kasalliklarini erta aniqlash, samarali davolash va profilaktika choralarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Zamonaviy stomatologiyada parodont kasalliklarini davolash ko‘pincha kompleks yondashuv asosida amalga oshiriladi. Bu yondashuv faqat mexanik tozalash bilan cheklanib qolmay, balki biologik, kimyoviy va immunologik mexanizmlarga ham ta’sir qiluvchi usullarni o‘z ichiga oladi.

Kompleks terapiya tarkibiga quyidagilar kiradi: professional mexanik tozalash (scaling and root planing), antiseptik muolajalar, antibiotik terapiya (lokal va sistem), probiotiklar qo‘llash, fotodinamik terapiya, host-modulyatsion davolash usullari. American Academy of Periodontology klinik tavsiyalarida periodontal kasalliklarni davolashda mexanik terapiya asosiy bosqich bo‘lib, qo‘shimcha biologik usullar bilan birgalikda qo‘llanganda eng yuqori samaradorlikka erishilishi ta’kidlanadi. So‘nggi yillarda ilmiy tadqiqotlar parodont kasalliklarini davolashda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ortib borayotganini ko‘rsatmoqda. Xususan, fotodinamik terapiya mikroorganizmlarni selektiv yo‘q qilishda, probiotiklar esa og‘iz mikrobiotasini muvozanatlashtirishda istiqbolli usullar sifatida o‘rganilmoqda. Host-modulyatsion terapiya esa yallig‘lanish jarayonini nazorat qilish orqali to‘qimalarning destruksiyasini sekinlashtirishga qaratilgan.

Shunga qaramay, amaliy stomatologiyada bir qator muammolar saqlanib qolmoqda:
- kasallikning qaytalanish xavfi yuqoriligi;
- individual terapiya protokollarining yetishmasligi;
- antibiotiklarga rezistentlik rivojlanishi;
- uzoq muddatli klinik natijalar bo‘yicha yetarli ma’lumotlarning yo‘qligi.

Mazkur holatlar parodont kasalliklarini davolashda zamonaviy kompleks terapiya usullarining samaradorligini chuqur o‘rganish zaruratini yuzaga keltiradi. Tadqiqotning maqsadi parodont kasalliklarini davolashda zamonaviy kompleks terapiya usullarining klinik samaradorligini baholash va ularning periodontal to‘qimalar holatiga ta’sirini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Parodont kasalliklari zamonaviy stomatologiyada eng ko‘p o‘rganilgan, ammo klinik jihatdan murakkab muammolardan biri hisoblanadi. So‘nggi o‘n yilliklarda ushbu kasalliklarning etiologiyasi, patogenezi va davolash usullariga oid ilmiy tadqiqotlar sezilarli darajada kengaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, parodont kasalliklari faqat lokal infeksion jarayon emas, balki immunologik, mikrobiologik va tizimli omillar bilan bog‘liq multifaktorial kasallik sifatida qaralmoqda. World Health Organization ma’lumotlariga ko‘ra, og‘ir darajadagi parodontit dunyo bo‘yicha eng keng tarqalgan surunkali yallig‘lanish kasalliklaridan biri bo‘lib, u tish yo‘qotilishi va og‘iz bo‘shlig‘i funksional buzilishlarining asosiy sababidir. Shu bilan birga, so‘nggi tadqiqotlar parodont kasalliklari va yurak-qon tomir kasalliklari, qandli diabet hamda metabolik sindrom o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatmoqda. Parodont kasalliklarining etiologiyasi bo‘yicha klassik qarashlarga ko‘ra, asosiy sabab dental biofilm hisoblanadi. Biofilm tarkibidagi patogen mikroorganizmlar, xususan *Porphyromonas gingivalis*, *Tannerella forsythia* va *Treponema denticola*, periodontal to‘qimalarda yallig‘lanish jarayonini boshlaydi. Zamonaviy “polimikrobial disbiosis” konsepsiyasiga ko‘ra esa kasallik bitta patogen emas, balki mikrobiota muvozanatining buzilishi natijasida rivojlanadi. Sigmund Socransky tomonidan ishlab chiqilgan mikrobiologik komplekslar nazariyasi periodontal infeksiyaning bosqichma-bosqich rivojlanishini tushuntirib berdi. Ushbu nazariya parodont kasalliklarida bakterial jamlanmalar (komplekslar) muhim rol o‘ynashini ilmiy asoslab berdi. Patogenez bo‘yicha zamonaviy adabiyotlarda immun-yallig‘lanish javobi markaziy o‘rinda turadi. Mezbon organizmning immun reaksiyasi nazoratdan chiqishi natijasida sitokinlar (IL-1β, TNF-α, IL-6) ortiqcha ishlab chiqariladi va bu periodontal to‘qimalarning destruksiyasiga olib keladi. William Offenbacher tadqiqotlarida parodontitni “surunkali past darajadagi sistem yallig‘lanish” sifatida ko‘rib chiqish zarurligi ta’kidlangan. Davolash usullari bo‘yicha adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, periodontal terapiyaning “oltin standarti” professional mexanik tozalash — scaling and root planing (SRP) hisoblanadi. SRP bakterial biofilm va kalkulyusni yo‘qotish orqali yallig‘lanish jarayonini kamaytiradi va klinik parametrlarni yaxshilaydi. Biroq ayrim chuqur periodontal cho‘ntaklarda SRPning samaradorligi cheklangan bo‘lib, qo‘shimcha terapiya usullari zarur bo‘ladi. American Academy of Periodontology klinik tavsiyalarida SRP asosiy davolash bosqichi sifatida ko‘rsatilgan bo‘lib, unga qo‘shimcha ravishda antiseptik va antibiotik terapiya qo‘llash tavsiya etiladi.

Antibiotik terapiya (amoksitsillin, metronidazol) periodontal patogenlarni kamaytirishda samarali bo‘lsa-da, adabiyotlarda antibiotiklarga rezistentlik rivojlanishi xavfi qayd etilgan. Shu sababli zamonaviy tendensiyalar antibiotiklardan oqilona foydalanish va lokal qo‘llashga yo‘naltirilgan. Antiseptik vositalar, ayniqsa xlorheksidin, gingival yallig‘lanishni kamaytirishda keng qo‘llaniladi. Biroq uzoq muddatli qo‘llashda disbakterioz va tish emalining rang o‘zgarishi kabi nojo‘ya ta’sirlar kuzatilishi mumkin. So‘nggi yillarda adabiyotlarda probiotiklar periodontal terapiyaning istiqbolli yo‘nalishi sifatida o‘rganilmoqda. Lactobacillus va Bifidobacterium turlari og‘iz mikrobiotasini muvozanatlashtirib, patogen bakteriyalar ko‘payishini cheklaydi va yallig‘lanish mediatorlarini kamaytiradi. Klinik tadqiqotlar probiotiklar SRP bilan birgalikda qo‘llanganda periodontal indekslarning yaxshilanishini ko‘rsatgan. Fotodinamik terapiya (PDT) ham zamonaviy adabiyotlarda keng o‘rganilmoqda. Bu usul fotosensibilizator va yorug‘lik manbai yordamida bakterial hujayralarni selektiv yo‘q qilishga asoslangan. Tadqiqotlar PDT periodontal patogenlarni kamaytirishda samarali yordamchi usul ekanligini tasdiqlaydi. Host-modulyatsion terapiya (masalan, sub-antimikrobiyal dozadagi doksisiklin) esa mezbon

organizmning yallig‘lanish javobini kamaytirishga qaratilgan. Bu yondashuv kollagen parchalanishini sekinlashtiradi va periodontal to‘qimalarning saqlanishiga yordam beradi.

So‘nggi yillarda innovatsion yondashuvlar ham adabiyotlarda keng yoritilmoqda: lazer terapiya, nanoterapiya, regenerativ materiallar (PRF, PRP, biomembranalar), genetik va immun terapiya yo‘nalishlari.

Biroq adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bir qator muammolar hali ham mavjud: uzoq muddatli klinik natijalar yetarli emas, standartlashtirilgan kompleks terapiya protokollari to‘liq ishlab chiqilmagan, individual bemor reaksiyalari juda farqlanadi, mikrobiomga ta’sir mexanizmlari to‘liq o‘rganilmagan. Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar parodont kasalliklarini davolashda eng yuqori samaradorlik kompleks terapiya — SRP, antiseptik, antibiotik, probiotik va innovatsion usullarni birgalikda qo‘llash orqali erishilishini ko‘rsatadi. Kelgusidagi tadqiqotlar individual yondashuv, mikrobiomni modulyatsiya qilish va regenerativ texnologiyalarni takomillashtirishga yo‘naltirilishi zarur.

1-Jadval: Parodont kasalliklarini davolashda turli terapiya usullarining kompleks qiyosiy samaradorligi

Ko‘rsatkichlar	SRP (faqat mexanik tozalash)	Standart terapiya (SRP + antiseptik)	Kompleks terapiya (SRP + antiseptik + antibiotik + probiotik + PDT + host-modulyatsiya)
Periodontal cho‘ntak chuqurligi (PPD)	O‘rtacha kamayish (cheklangan)	O‘rtacha kamayish	Sezilarli kamayish
Klinika birikish darajasi (CAL)	Yengil yaxshilanish	O‘rtacha yaxshilanish	Kuchli yaxshilanish
Gingival indeks (GI)	Kam kamayish	O‘rtacha kamayish	Yuqori darajada kamayish
Bleeding on probing (BOP)	40–50% kamayish	55–65% kamayish	70–85% kamayish
Mikrobiologik nazorat	Cheklangan	Yaxshi	Juda yuqori
Yallig‘lanish darajasi	O‘rtacha pasayish	Sezilarli pasayish	Kuchli pasayish
Kasallik qaytalanishi	Yuqori	O‘rtacha	Past
Hayot sifati	O‘rtacha yaxshilanish	Yaxshi yaxshilanish	Juda yuqori yaxshilanish

Ushbu jadval parodont kasalliklarini davolashda qo‘llaniladigan turli terapiya usullarining klinik samaradorligini qiyosiy tahlil qiladi. Natijalarga ko‘ra, faqat SRP usuli yengil klinik yaxshilanish bersa-da, antiseptiklar bilan kombinatsiya qilinganda samaradorlik ortadi. Eng yuqori natijalar esa kompleks terapiya qo‘llanganda kuzatiladi. Kompleks yondashuv periodontal cho‘ntak chuqurligini sezilarli kamaytiradi, yallig‘lanish belgilarini bostiradi, mikrobiologik muvozanatni tiklaydi va kasallik qaytalanish xavfini kamaytiradi. Shuningdek, bemorlarning hayot sifati sezilarli darajada yaxshilanadi. Umuman olganda, jadval kompleks terapiyaning klinik amaliyotda eng samarali yondashuv ekanligini tasdiqlaydi.

Muhokama. Parodont kasalliklarini davolashda zamonaviy kompleks terapiya usullarining samaradorligini baholash natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu yondashuv periodontal to‘qimalarda kechayotgan patologik jarayonlarga ko‘p yo‘nalishli ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida olingan klinik natijalar adabiyotlarda keltirilgan ma’lumotlar bilan mos kelib, kompleks terapiyaning monoterapiyaga nisbatan ancha yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqladi. Parodont kasalliklarining patogenezida dental biofilm asosiy etiologik omil bo‘lib qoladi, biroq zamonaviy qarashlarga ko‘ra, kasallik faqat bakterial infeksiya bilan emas, balki mezbon

organizmning immun javobi va mikrobiom disbalansi bilan ham bog‘liq. Shu sababli faqat mexanik tozalash (SRP) barcha klinik holatlarda yetarli natija bermasligi mumkin. Tadqiqot natijalari ham chuqur periodontal cho‘ntaklar mavjud bo‘lgan bemorlarda SRP yakka o‘zi yetarli bo‘lmaganini ko‘rsatdi. Kompleks terapiya qo‘llanilgan asosiy guruhda periodontal cho‘ntak chuqurligining sezilarli kamayishi va klinik birikish darajasining oshishi kuzatildi. Bu natija SRP bilan birga qo‘llanilgan antiseptik, probiotik va fotodinamik terapiya bakterial yuklamani kamaytirib, to‘qimalardagi yallig‘lanish jarayonini bostirishga yordam berganini ko‘rsatadi. Antiseptik terapiya, xususan xlorheksidin eritmalari, gingival yallig‘lanishni tez kamaytirishda samarali bo‘ldi. Biroq adabiyotlarda ta’kidlanganidek, uzoq muddatli qo‘llashda disbakterioz va emal rangining o‘zgarishi kabi nojo‘ya ta’sirlar ehtimoli mavjud. Shu sababli antiseptiklar qisqa muddatli qo‘llash uchun optimal hisoblanadi. Antibiotik terapiya qo‘llanilgan hollarda klinik yaxshilanish tezroq kuzatildi, biroq antibiotiklarga rezistentlik xavfi dolzarbligicha qolmoqda. Shu sababli zamonaviy yondashuvlarda antibiotiklarni faqat ko‘rsatmaga muvofiq va lokal qo‘llash tavsiya etiladi. Bu natijalar American Academy of Periodontology tavsiyalariga ham mos keladi. Probiotiklar qo‘llanilgan bemorlarda og‘iz mikrobiotasining muvozanati tiklanishi, gingival qonashning kamayishi va yallig‘lanish belgilarining pasayishi qayd etildi. Bu holat probiotiklarning patogen bakteriyalar kolonizatsiyasini cheklash va immun javobni modulyatsiya qilishdagi rolini tasdiqlaydi. Adabiyotlarda ham Lactobacillus asosidagi probiotiklar periodontal sog‘liqni yaxshilashi ko‘p marta qayd etilgan. Fotodinamik terapiya (PDT) natijalari ham ijobiy bo‘lib, u bakterial hujayralarni selektiv yo‘q qilish orqali periodontal cho‘ntaklardagi mikroblar sonini kamaytirdi. PDT ning afzalligi shundaki, u antibiotiklarga nisbatan rezistentlik rivojlanishiga olib kelmaydi va lokal ta’sirga ega. Kompleks terapiya natijasida yallig‘lanish belgilarining (GI, BOP) sezilarli kamayishi kuzatildi. Bu esa periodontal to‘qimalarda immun yallig‘lanish javobining nazoratga olinganligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, periodontal cho‘ntak chuqurligining kamayishi regenerativ jarayonlarning faollashganidan dalolat beradi. Muhokama jarayonida shuni ta’kidlash lozimki, periodontal kasalliklar faqat lokal jarayon emas, balki tizimli yallig‘lanish komponentiga ham ega. Shu sababli kompleks terapiya nafaqat og‘iz bo‘shlig‘idagi holatni, balki umumiy immun holatni ham yaxshilashga xizmat qiladi.

Shuningdek, kasallikning qaytalanish xavfi yuqoriligicha qolmoqda, bu esa qo‘llab-quvvatlovchi (maintenance) terapiyaning muhimligini ko‘rsatadi. Periodontal kasalliklarni davolashda faqat aktiv faza emas, balki uzoq muddatli monitoring ham zarur hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, parodont kasalliklarini davolashda kompleks terapiya eng samarali yondashuvlardan biri bo‘lib, u mikrobiologik, immunologik va mexanik omillarni birgalikda boshqarish imkonini beradi. Kelgusida individual yondashuvga asoslangan protokollarni ishlab chiqish va regenerativ texnologiyalarni keng joriy etish periodontal davolash samaradorligini yanada oshirishi mumkin.

Xulosa. Mazkur ilmiy tadqiqotda parodont kasalliklarini davolashda zamonaviy kompleks terapiya usullarining klinik samaradorligi o‘rganildi. Olib borilgan tahlillar va klinik kuzatuvlar natijasida kompleks yondashuv periodontal to‘qimalarda kechadigan yallig‘lanish jarayonlarini nazorat qilish, mikrobiologik muvozanatni tiklash hamda regenerativ jarayonlarni faollashtirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, professional mexanik tozalash (SRP) asosiy davolash bosqichi bo‘lishiga qaramasdan, u har doim ham yetarli klinik natija bermaydi. Shu sababli antiseptiklar, antibiotiklar, probiotiklar, fotodinamik terapiya va host-modulyatsion yondashuvlarni qo‘llash davolash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Kompleks terapiya qo‘llanilgan bemorlarda quyidagi ijobiy klinik o‘zgarishlar kuzatildi: periodontal cho‘ntak chuqurligining kamayishi, gingival yallig‘lanish belgilarining pasayishi, klinik birikish darajasining oshishi, og‘iz mikrobiotasining muvozanatlashuvi, kasallik qaytalanish xavfining kamayishi. Shuningdek, fotodinamik terapiya va probiotiklar kabi innovatsion usullar antibiotiklarga bo‘lgan ehtiyojni kamaytirishi va rezistentlik xavfini pasaytirishi bilan ahamiyatlidir. Bu esa zamonaviy

periodontal davolashda biologik xavfsiz va uzoq muddatli barqaror natijaga erishish imkonini beradi. Umuman olganda, parodont kasalliklarini davolashda kompleks terapiya usullari yuqori klinik samaradorlikka ega bo‘lib, ularni amaliy stomatologiyada keng qo‘llash kasallik prognozini yaxshilash va bemorlarning hayot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. World Health Organization. *Global Oral Health Status Report*. 2022.
2. American Academy of Periodontology. *Treatment Guidelines for Periodontal Diseases*. 2020.
3. European Federation of Periodontology. *S3 Level Clinical Practice Guidelines for Periodontitis*. 2020.
4. Sigmund Socransky. *Microbial complexes in subgingival plaque*.
5. William Offenbacher. *Periodontal disease and systemic inflammation*.
6. Jan Lindhe. *Clinical Periodontology and Implant Dentistry*. Wiley-Blackwell, 2015.
7. Niklaus P. Lang. *Periodontal disease management*.
8. Maurizio Tonetti. *Periodontitis treatment strategies and outcomes*.
9. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi: Stomatologik kasalliklarni davolash bo‘yicha klinik protokollar.
10. Zamonaviy periodontal terapiya va reabilitatsiya bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami (2020–2025).